

СПЕЦИФІКА КАТЕГОРІЙНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛОВА У ФУНКЦІЇ ПРЕДИКАТА

У статті з'ясовано категорійні значення дієслів, що виступають у єдності двох його аспектів – статичного й динамічного. Процес використання дієслова у мовленнєвій діяльності супроводжується розвитком семної структури його, функціонального діапазону у позиції предиката.

Ключові слова: категорійне значення слова, предикативність, ознакові слова, семантична та синтаксична валентність.

Пізнавальна діяльність людини дає змогу фіксувати у мові категоризацію світу. Об'єктом концептуалізації виступають позамовна дійсність та відношення людини до дійсності, експліковані в мові як наше «уявлення про світ» – індивідуальне і колективне. Крім того, мова має здатність виконувати рефлексію і стосовно самої до себе – власних мовленнєвих процесів та чужої думки. Тобто мова є важливим інструментом фіксації рефлексії / лінгворефлексії, засобом кодування епістемічного / лінгвоепістемічного шляхів як у процесуальному так і в результативному планах.

Висловлення, передане в реченні, співвідноситься з позамовною реальною або мисленневою ситуацією як своїм денотатом. Воно вичленує в дійсності той чи той її фрагмент та представляє цей фрагмент дійсності розчленовано і водночас як цілісну єдність. Його денотатом є не просто сукупність окремих елементів досвіду, а взаємопов'язані у рамках ситуації деяким відношенням предмети (тобто люди, тварини, предмети природи та ін.), що постають як учасники (партиципанти) ситуації. У ситуації відношення та властивості предметів (предметних учасників ситуації) - це й є ті ознаки, вираженню яких слугує речення.

Пізнаючи дійсність, конкретні, одиничні ситуації, люди відносять їх до відповідних структурних типів, здійснюючи логічну і мовну категоризацію, в якій у процесі еволюції виробляються відповідні конструктивні схеми.

Позамовна ситуація відображається семантичною конструкцією, або конфігурацією, ядром якої служать семантика, ознаки, тобто відношення або властивості. Цю ядерну семантему логіки кваліфікують як пропозицію (логічний знімок конкретної ситуації), або предикатну семантему чи семантичний предикат.

У лінгвістиці розрізняють семантичний предикат (або пропозиційний) та функціональний (синтаксичний). В умовах семантизації синтаксичних досліджень речення виникла необхідність у багатоаспектному описі його – семантичному, семантико-синтаксичному, формально-граматичному, комунікативному та ін.

Феномен взаємопов'язаності мовних одиниць у системі (у парадигматиці) та мовленнєвих одиниць в актуалізації (у синтагматиці) привертає особливу увагу сучасних лінгвістів, оскільки системна організація мови виявляє себе у складній взаємодії одиниць різних рівнів. Центральна роль у формуванні речення належить дієслову, оскільки саме у дієслові найбільшою мірою зосереджено потенціал структури та семантики речення.

Теоретичною базою дослідження у сфері семантичного синтаксису є роботи зарубіжних (Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, В. В. Богданова, В. Г. Гака, Г. О. Золотовой, І. М. Кобозевої, Г. В. Колшанського, Ю. О. Левицького, О. І. Москальської, М. В. Нікітіна, О. В. Падучевої, А. О. Худякова, У. Чейфа, Ч. Філлмора) та вітчизняних (О. С. Мельничука, І. Ф. Андерша, В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Грищенка, Н. В. Гуїванюк, А. П. Загнітка, І. І. Слинська, Т. Є. Масицької, М. В. Мірченка, Н. Л. Іваницької, М. Я. Плющ, М. І. Степаненка, М. І. Калька, М. С. Скаба) лінгвістів.

Мета пропонованої наукової розвідки – з'ясувати специфіку категорійного значення дієслова, реалізатора предикативної функції у структурі речення.

У дослідженні синтаксичних теорій загальноновизнаним є положення про те, що значення дієслова однозначно співвідноситься з моделлю аргументної структури. Однак питання про джерело корелятивних відношень, або лексичної семантики дієслова у процесі формування структури речення та його змісту є дискусійним. Відомі теорії, згідно з якими пріоритетне місце відводиться семантиці дієслова, що організує ядро речення (Теньєр 1988; Кацнельсон 1986). Проте в багатьох працях надається пріоритет синтаксису тобто акцентується увага на аргументній структурі речення, яка може впливати на процес породження змісту (Fillmore 1988).

Подолання розбіжностей у підходах до трактування речення лежить у площині з'ясування опосередкованості дистрибуції дієслівного слова концептуалізацією ситуації на ментальному рівні. У

згоді з сучасними концепціями щодо змісту речення основна увага дослідників зосереджується на розмаїтті джерел інформації. Реалізація тієї чи тієї аргументної структури є результатом взаємодії семантики відповідного лексико-семантичного варіанта дієслова з його морфологічною формою та особливостей структурної схеми речення.

О. О. Потєбня сприйнявши від Х. Штейнтала учення про предикативність як про первинну організаційну форму самостійного слова, наголосив на пріоритеті речення над словом. У його працях дієслово визначено віссю граматичного мислення, висловлено ідею органічного зв'язку між „частинами мови” та „членами речення”.

Учені зазначають, що категорійне значення дієслова зумовлене його предикативною функцією, яка реалізується у реченні та є властивістю усього речення. На думку М. М. Болдирєва, будь-яка ознака предиката – це ознака усього речення, а не тільки дієслова, оскільки тільки він виступає носієм цієї ознаки [1, 96].

Семантика предиката визначається характером відображуваної ознаки. Основними семантичними типами предикатів є предикати процесу, дії, стану, якості, властивості та кількісний. Предикатні значення засвідчують тісний зв'язок мовних функцій та поняттєвих категорій, які втілюються в лексичній, морфологічній і синтаксичній системах мов.

У класичних синтаксичних дослідженнях дієслівний присудок кваліфікують як граматичне втілення поняття предиката. Згідно вербоцентричної теорії Л. Теньєра, присудок як основний член речення, виступає його організаційним ядром. Подальший розвиток постулата про домінуючу роль присудка у реченні зумовив необхідність розмежування типів предикатів, залежно від характеру тих ознак, які вони виражають. Як зазначає Г. В. Кутня, виділені в структурі знака субстанційні та несубстанційні семи є підґрунтям для аналізу будь-якого предиката. На основі їхнього синтезу встановлюються синтаксично релевантні ознаки предикатних слів [10, 76]. Неоднозначні погляди на аналіз предиката, зауважує вчена, зумовлені різними принципами оцінювання рівневого характеру його структури. Його оцінка залежить від аспекту дослідження – власне семантичного, семантико-синтаксичного чи власне синтаксичного. Власне семантичний підхід до природи предиката передбачає аналіз несубстанційних компонентів у структурі знака. Ю. С. Степанов вважає, що дієслово необхідно розглядати як складну (комплексну) одиницю словника, яка позначає: а) певний предикат; б) певну семантичну ознаку імені (терма – суб'єкта чи об'єкта), що входять до цього предиката в цілісному реченні [17, 115]. Вчений розрізняє із семіологічного погляду поняття «дієслівна функція» та «дієслівна лексема» (дієслівне слово). Поняття «дієслівна функція» ототожнює з поняттям предиката речення. Предикатна синтаксема з позиції «макета» речення, на його думку, належить до структурних елементів одиниці, які містять у змістовому плані потенційну синтагму, тобто до субстанційних сем. Ю. С. Степанов зауважує, що функціональний опис передбачає характеристику дієслова-предиката і тих імен, які він об'єднує в структурі ситуації (суб'єкт, об'єкт та ін.). Хоча дієслівна лексема фіксується в словнику як окреме слово, але характеризується вона як синтаксичний предикат у текстуальних виявах його семантики в єдності з семантикою валентно зумовлених ним компонентів речення [17, 110].

Значення дієслова як лексична одиниця у словнику інтерпретується переважно через синонімічні слова. Тому інтерпретаційна частина словникової статті відображає також семантичну валентність, яка випливає з лексичного значення слова, а приписуваний йому зміст – із семантичних ролей суб'єкта, об'єкта, знаряддя, засобу та ін., що реалізують варіанти лексичного значення. Наприклад: *Позарубувати*, док., перех. Убити сокирою, шаблею і т.ін. всіх або багатьох (по одному). *Розмовне: Хтось позарубував сокирою курей*. СУМ, т.VI, с.796. У наведеній статті представлено суб'єкт *хтось* (дія здійснювана діячем), дієслово фізичної дії *позарубувати*, перехідне, об'єкт *курей* на який спрямована дія та знаряддя сокирою. Структурна схема: S + P + In + O. Фізична дія осмислюється як перехідна (від суб'єкта на об'єкт), цілеспрямована (на об'єкт або результат); передбачає застосування знаряддя (чи засобу) виконання дії або й адресата. Семантична валентність знаходить вияв на основі сумісності і поєднуваності компонентів. Таке дієслово семантично тривалентне. На відміну від семантичної, синтаксична валентність, на думку Ю. С. Степанова, передбачає облігаторне чи факультативне заповнення у реченні відкритих предикатом позицій певної кількості і якості, відмінних в окремих мовах [17, 157].

За В. І. Кононенком, «унікальна властивість предиката як синтаксеми забезпечувати валентні та інтенційні зв'язки робить її центральною фігурою на чолі зіткнення не лише облігаторних, а значною мірою й фундаментальних компонентів речення, забезпечуючи, зрештою, взаємини смислу й тексту, які зумовлюють функціонально-прагматичне призначення мови» [14, 7].

Несубстанційні семи у структурі предикатного знака різняться морфологічними та лексичними особливостями одиниць, пов'язаними з часом. Г. В. Кутня вважає, що такі атрибути фізичного часу, як лінійність, протяжність, векторність, сегментованість тощо, відображені в ознаках, об'єднаних категоріями темпоральності та аспектуальності [10, 77]. Якщо в першій із них зосереджені «зовнішні» характеристики загального часу, то в другій – «внутрішні» часові особливості дії. Класифікації, зорієнтовані на аналіз таких властивостей предиката, часто пов'язані з морфологізованим підходом – аналізом ознакового слова, що зводиться до оцінювання дієслова в цій функції, і засвідчує тісну взаємодію сфер лексики, морфології та синтаксису. Відтак у роботах окремих синтаксистів класи дієслів ототожнено з класами предикатів, а ті – з типами ситуацій, відтворених семантичними моделями речення [4; 16; 23].

І. Р. Вихованець і К. Г. Городенська предикати поділяють на два класи – «дії» та «стану» [6, 85]. Така класифікація, стверджує Г. В. Кутня, відображає онтологію динамічних та статичних явищ і, опираючись на компонентний аналіз одиниць – виділення лексичних дієслівних сем різного ступеня узагальнення, може слугувати за підґрунття для аналізу семантичної будови речення. Поділ предикатів на два класи пов'язаний також із розмежуванням дієслівної лексики: «У граматиках робиться спроба показати відмінність значень дієслів, що виражають «дію», від тих, що позначають «стан» (механічний рух і стан, у якому може перебувати особа чи предмет)» [11, 322]. Дихотомічне розмежування дієслів проводять, учені, урахувавши не лише лексичну, а й граматичну семантику і виділяючи на таких засадах одиниці «акціональні» та «неакціональні» [5, 114.] – майже співвідносні з класами «дій» і «станів».

У західноєвропейських термінологічних системах термін «предикат» був застосований щодо характеристики складу речення як позначення ядерного компонента цього складу. У слов'янському мовознавстві він був замінений калькою «присудок», що дозволило уникати термінологічного збігу логічних і граматичних категорій. Речення в елементарному своєму вияві будується навколо одного предиката як логіко-семантичного явища й одночасно явища семантико-синтаксичного. На логіко-семантичному рівні предикат, типовою реалізацією якого в українській мові є дієслово, розглядають як пропозиційну функцію, що відтворює той чи той «стан речей» в об'єктивній дійсності [12, 124]. С. Д. Кацнельсон твердить, що: «як носії пропозиційних функцій у будь-якій мові виступають предикативні слова, які містять у собі модель розгортання речення» [9, 143]. У згоді з таким визначенням предикат розглядається як семантичний центр висловлення.

Категорійність предиката створюють значення, закладені в поняттєвих категоріях із проекцією їхньої репрезентації мовними одиницями.

За визначенням М. В. Мірченка, предикат усього речення – це особлива семантична сутність, якість, яка не передбачає однозначного лексичного заповнення в структурній схемі речення. Тому дієслово віддаляється від імені навіть тоді, коли воно (ім'я) займає позицію предиката. Як пропозиційна функція предикат визнає кількість і якість актантних компонентів, які заповнюють віртуальні позиції в реченні або ж можуть їх словесно і не представляти. Дієслово як лексико-граматична категорія забезпечує лише семантичну (одну із семантичних, хоч і найпоширенішу) ознаку предиката [12, 125]. Предикатність як категорійне явище, що ґрунтується на «гегемонії дієслівної семантичної ознаки, яка пронизує всі типи предикатів, виступає всеохопною ознакою у позиційній структурі речення. Синтаксична позиція предиката визначає відношення між функціями компонентів структурної схеми, у якому предикат задає функціональні параметри непредикатних актантів. Така гегемонія дієслова-предиката як ознакового слова протиставлена іншим, непредикатним субстанційним словам у структурі речення» [12, 126].

Говорячи про специфіку предикативних значень дієслів, сучасні лінгвісти за основу беруть класифікацію дієслів. Так, З. Вендлер [21] узагальнював одиниці за такими критеріями: можливість уживатися у формі (недоконаного виду) та здатність поєднуватися з обставинами часу (на зразок *через два дні*). Такі показники загалом відповідають аспектуальним характеристикам дієслів: подільності на фази (- +), скерованості до внутрішнього порогу (- +), тривалості (- +). За цими ознаками динамічні ситуації (за термінологією З. Венделера – процеси) поділено на «діяльність» (з ознакою спрямованості на межу: *стрибати, ходити*) та «виконання» (з ознакою наявності межі: *написати, нарізати*). Статичні (непроцеси) розмежовано на «стан» (тривала часова ознака: *думати, спати*) і «досягнення» (миттєва ознака: *одружитися, народитися*) [21].

Сучасні дослідники удосконалюють функціонально-семантичну класифікацію дієслів З. Венделера. Зокрема Т. В. Булигіна, О. М. Селіверстова, використавши її як базову, зосередили свою увагу на пізнанні категорійно-лексичної семантики дієслів, що вимагає урахування семантичного, лексичного, так і синтаксичного рівнів [4; 16]. У таких класифікаціях наголошено на особливостях

дії: статичність / динамічність, тривалість / миттєвість, часова перспектива (перспективність для процесів, підготовленість попереднім процесом – для подій), де також враховано ознаки наявності / відсутності часової зв'язаності [4, 84] та фазовості [16, 93]. Характеристику предикативних значень дієслів конкретизують одновидові значення «родів дії», або лексико-граматичні аспектуальні класи [15, 230 ; 19, 21; 8, 213] .

Аспектуальні категорійні значення дієслова розрізняються за своїми змістовими характеристиками, функціональним навантаженням, прагматичною значущістю, ступенем абстрактності [20; 2]. У функціональному відношенні, саме у плані представлення подій – їхнього структурування, пропозиціоналізації основне місце займає акціонально-актантні категорійне значення суб'єктності, безпосередньо пов'язане з синтагматичною діяльністю мовця, формуванням змістового ядра будь-якого речення-висловлення.

Зважаючи на універсальний характер суб'єктно-предикатних відношень, лінгвісти заявляють, що будь-які зміни категорійної функції дієслова пов'язані насамперед зі змінами його суб'єктних категорійних значень, відображуваних у змінах дієслівної синтагматики та усїєї синтаксичної структури речення. Категорійно-поняттєвий зміст дієслова орієнтований на суб'єкт позначуваної події. Широкий спектр дієслівних категорійних значень суб'єктності відображає аспектуальний простір можливостей дієслова-предиката, пов'язаного з виділенням у ситуації виконавця дії у вузькому значенні слова, чи джерела процесу, пасивного носія властивості або стану, чи як суб'єкта відношення.

У реалізації категорійних значень дієслова вагому роль відіграє: лексична семантика самого дієслова, його комбінаторика, призначення форми слова, загальне структурне значення речення та найближчий лінгвістичний контекст [1, 100]. Щодо категорійних значень суб'єктності особливого значення набуває дієслівна комбінаторика, пов'язана з реалізацією суб'єктно-об'єктних відношень, семантика дієслівних форм, що маркують ці відношення, семантика зумовлених дієсловом актантів, а також структурно-комунікативні типи речення, що відображають різні модифікації суб'єктно-об'єктних відношень. Наприклад, суб'єкт як джерело непасивної ознаки, якій ця ж ознака і предикатується дієсловами *позарублювати, поперерубувати, поперегризати, позарубувати, позасікати, порозтрілювати, позакльовувати*, позначає **особу в аспекті навмисне здійснюваної дії**: Позарубувати, док., перех. 1. Убити сокирою, шаблею і т.ін. всіх або багатьох (по одному). СУМ, т.VI, с.796. У *"Коноптській відьмі"* Квітка-Основ'яненка *вжито з другим значенням дієслово позарублювати: ... Вернувсь (писар) до пана сотника, лічить по хворостині, що кожного (козака) позарублював – катма одного; хтось утік (Квітка-Основ'яненко). Пор. розмовне: Хтось позарубував сокирою курей; суб'єкт, що спрямовує дію на об'єкт з відповідною метою: позліплювати, позливати, понаварювати, понафарбовувати, поприхоплювати, поналіплювати, подоклеювати, подописувати, подоплітати. Мефістофель: (просвірчує дірки; хтось тим часом поналіплював з воску пробок і затикає дірки) (Гете); Пор.: Хтось поналіплював на дірки пробок з воску; процес розумової діяльності з відповідною метою: попридумувати, понавчати, понаучувати, попригадувати, поперенаучувати. Наприклад: Попридумувати, док., перех. Придумати що-небудь (про багатьох); придумати багато чогось. Турбаївське селище і якась Нова. А яка саме? Скільки тих Нових! – Не могли попридумувати їм назви! – гнівався (Анатолій) не знати на кого (Мушкетик); Якось Кузьма Власович, жартуючи чи не жартуючи, сказав, що навіть попридумував уже імена для Володиних дітей (Тихий); **елемент стосунків (соціальні стосунки між суб'єктами)** (*перезнайомитися, переженитися, передружитися*) *присднують об'єкт із значенням взаємодії у стосунках.* Наприклад: *Перезнайомитися*, док. 1.Познайомитися з усіма, багатьма або кимось (про всіх або багатьох). 2.Познайомитися один з одним, між собою (про всіх або багатьох). Як звичайно буває в поїзді всі в купе перезнайомилися, розговорились (Коб., Земля, 1957, 15). (СУМ, т.VI, с.184).*

У реальному реченні-висловленні ці суб'єкти одноманітно інтерпретуються як джерело позначеної дієсловом події та, відповідно, як «творець» вираженої дієсловом предикативної ознаки, що детермінує формування відповідного категорійного значення дієслова. В останньому випадку відбувається «вирівнювання», або узагальнення семантичних ролей різних дієслівних предикатів за спільністю їхнього граматичного оформлення, що дозволяє здійснити перехід зі сфери лексичної семантики в абстрактнішу сферу – семантики синтаксису.

У висловленні, яке має конкретне лексико-граматичне оформлення, під впливом різних чинників та в результаті інтеграції значень конкретних лексем, значень їхніх граматичних форм і синтаксичних функцій та чи та ознака може бути актуалізована і впливати на формування категорійного значення дієслова. Як зазначає Ю. С. Степанов, входження лексем у висловлювання,

тобто набір лексем, що заповнюють місця актантів та сирконстантів у структурній схемі речення, передають приховану категорійність, яка є основою динаміки категорійних та субкатегорійних значень дієслова (наприклад, неакціональне дієслово у випадку реалізації ознак активності, волітливості та контрольованості набуває акціонального категорійного значення) [17]. Дослідники синтаксису стверджують, що реалізація різних типів предикатів ґрунтується на визначенні денотативної співвіднесеності дієслова, на урахуванні контекстної зумовленості та ролі компонентів речення. Дієслово в ролі предиката представляє модель («макет») певної ситуації. Дієслівна лексема, на думку О. В. Бондарка, свій онтологічний потенціал реалізує у мовленнєвому функціонуванні (структурі речення) залежно від типу описуваної екстралінгвальної ситуації. Лексико-семантичні групи дієслів перебувають у синтагматичних відношеннях, представлених за схемою: «семантичний тип предиката – тип ситуації – модель речення – дієслово відповідної семантики у функції присудка» [3, 95]

На формування категорійного значення дієслова у процесі висловлення істотно впливають і власне функціональні (граматичні) характеристики – синтаксична валентність, комбінаторика структурних компонентів, схема речення-висловлення.

Отже, категорійне значення дієслова формується на двох рівнях – мовної семантики та мовного функціонування. На системно-мовному рівні категорійне значення дієслова представляє словникову інформацію, що відображає логіко-денотативні аспекти позначеної дії події, процесу, стану, відношення та досвід його синтаксичного використання, тобто семантичні та синтаксичні валентності вираженого дієсловом предиката (системна категоризація, статичний аспект). На цьому рівні категорійне значення дієслова виконує індивідуально-класифіковану, семантичну та диференційовану функцію, тобто функцію розмежування різних предикатів, що відображають типізовані способи пропозиціоналізації подій та їх представлення у мові. У словниковій статті дієслівна лексема описує актуалізацію сем, тобто подає інтерпретаційну семантику функцій на основі контексту, визначає можливі моделі реалізації того або того змісту, що репрезентують семантико-синтаксичні відношення у структурі речення [7, 54].

Специфіка функціонального рівня полягає у відображенні дієсловом конкретних способів пропозиціоналізації і категоризації подій, зумовлених цілями та мотивами комунікації (функціональна категоризація, динамічний аспект). На цьому рівні категорійне значення дієслова виконує функцію інтеграції усіх виділених характеристик його як ознакового слова. Взаємодія цих двох рівнів передбачає встановлення нових зв'язків між подіями та дієсловом за рахунок переосмислення (перекатегоризації) останніх, їхньої граматизації (десемантизації), лексикалізації (декатегоризації) та ін. Відповідно категорійні значення дієслова виступають у єдності двох його аспектів – статичного й динамічного. Непереривний процес використання дієслова у мовленнєвій діяльності супроводжується розвитком семної структури його, функціонального діапазону у позиції предиката.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Категориальное значение глагола: Системный и функциональный аспекты. / Н. Н. Болдырев. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 176 с.
2. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий. / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1976. – 251 с.
3. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики на материале русского языка. / А. В. Бондарко. – М., 2002. – 736 с.
4. Бульгина Т. В. К построению типологии предикатов в русском языке. / Т. В. Бульгина // Семантические типы предикатов / отв. Редактор О. Н. Селиверстова. – М. : Наука, 1982. – С. 32-49.
5. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. / Л. М. Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.
6. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983 – 220 с.
7. Грипас О. Ю. Словникове трактування дієслова як презентанта семантичної структури ситуації / О. Ю. Грипас. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць. / Відп. Редактор А. П. Грищенко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – Випуск 1. – С. 49 – 54.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. / А. П. Загнітко. – Донецьк : Дон ДУ, 1996. – 437с.
9. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание / С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1986. – 298 с.
10. Кутня Г. В. До питання класифікаційних критеріїв предикатів у мовознавчій літературі / Г. В. Кутня. // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 18 / Укл. А. Загнітко (наук. редактор) та ін. – Донецьк: Дон НУ, 2009. – С. 75-80.
11. Кучеренко І. Дієслово. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. / І. Кучеренко. – Вид. 2. – Вінниця : Поділля – 2000, 2003. – С. 303-330.

12. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: [монографія] / М. В. Мірченко. – Луцьк: Вид. „Вежа” Волин. держ.ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 340 с.
13. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике /А. А. Потебня . Т. I – II. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.
14. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. – Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010. – 408 с.
15. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. / В. М. Русанівський – К.: Наукова думка, 1971. – 315 с
16. Селивестрова О. Н. Второй вариант классификационной сетки и описание некоторых предикативных типов русского языка / О. Н. Селивестрова. // Семантические типы предикатов. – М.: Наука, 1982. – С. 86-157.
17. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения: Семиологическая грамматика [Текст] / Ю. С. Степанов. – М.: Наука, 1981. – 360 с.
18. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. [Пер. с франц.]. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
19. Шелякин М. А. Об аспектуальном понимании способа, характера и типа глагольного действия / М. А. Шелякин. // Ученые записки Тартуского ун-та. – Вып. 625. Тарту, 1982. – С. 21-31
20. Ярцева В. Н. Иерархия грамматических категорий и типологическая характеристика языков / В. Н. Ярцева. // Типология грамматических категорий. – М.: Наука, 1975. – С. 5-23.
21. Vendler Z. Verbs and times // Vendler Z. Linguistics is philosophy / Z. Vendler. — Ithca, N.Y., 1967. — P. 97 — 121.
22. Fillmore Ch. The Case for Case // Universals of Linguistic Theory. / Ch. Fillmore — N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1968 — P.1-88.
23. Mourelatos A. P. D. Event, processes, and states // Syntax and Semantics. – New York, 1981. – Vol. 14. – P. 191-212.

СУМ Словник української мови [І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.]: В 11-ти томах. – Київ: Наука, думка, 1970-1980.

В статті вивчені категоріальні значення глаголів, які виступають в єдності двох його аспектів – статистичного і динамічного. Процес використання глагола в мовній діяльності супроводжується розвитком семної структури його, функціонального діапазона в ролі предиката.

Ключові слова: категоріальне значення слова, предикативність, ознакові слова, семантична і синтаксична валентність.

The article clarified categorical meaning of verbs that act in the unity of its two aspects – static and dynamic. It was found that the process of using verbs in speech activity is accompanied by the development of its seme structure, functional range in the predicate position.

Keywords: categorical meaning, predicativeness, attribute words, semantic and syntactic valence.

УДК 811.161.2'367

Н. В. Мелекєцева

КАТЕГОРІЯ НАЯВНОСТІ/ВІДСУТНОСТІ В ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ТА ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

У статті зроблено спробу з'ясувати логіко-філософську та лінгвістичну сутність категорії наявності/відсутності. Проаналізовано підходи до класифікації буттєвих речень та предикатів наявності/відсутності.

Ключові слова: категорія наявності/відсутності, буття, небуття (ніщо), існування, предикати наявності/відсутності, буттєве речення.

Вихідною категорією в осмисленні світу та явищ навколишньої дійсності є буття. До питання буття неодноразово зверталися філософи, логіки, психологи, лінгвісти, намагаючись з'ясувати онтологічний статус цієї категорії, форми її відображення в свідомості людини, а також засоби репрезентації в одиницях різних рівнів мовної структури.

У категорії буття фіксується найбільш загальна властивість усього в світі і світу загалом – факт їх наявності, існування. Філософська категорія буття є однією із найбільш універсальних і абстрактних: вона не виражається через інші категорії, а лише зіставляється з похідними категоріями – *суцє, сутність, існування, субстанція, матерія, природа*, які реалізують різні його аспекти.

Буття трактують як реальність, існування, життя. Це загальне поняття для позначення всього, що існує в об'єктивній реальності, а також способу існування людини, суспільства [19, 26].

Великі можливості для становлення категорії буття надала мова: слово —*є*, яке ми вживаємо майже в усіх судженнях, з одного боку, функціонує як формальний елемент мови і вступає в певні зв'язки з понятійністю, з іншого – його функції не зумовлені змістом понять, які воно пов'язує.

Слово *буття* утворене від дієслова *бути*, основні значення якого – «існувати», «перебувати в наявності». Значенневим центром слів *буття, існування* є сема *наявність*.

Специфіка філософського осмислення дійсності полягає у необхідності аналізу не лише категорії буття, а й співвідносною з нею категорії *небуття (ніщо)*, яка заперечує існування, вказує на відсутність будь-яких ознак, властивостей [18, 423]. Семантичною ознакою *небуття (ніщо)* є поняття